

**ირანში დაკრძალული ორი ქართველი მეფე –
როსტომი და ვახტანგ V შაჰნავაზი**

**Two Georgian Kings buried in Iran
Rostom and Vakhtang V Shahnawaz**

ნომადი ბართაია

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Nomadi Bartaia

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

ABSTRACT

In no epoch has there been as close and varied relations between Iran and Georgia as it was during the Safavid period (1501-1722), especially after Shah Abbas I established the Caucasian, mostly Georgian, element as a stronghold.

If we look at it from a political point of view, how much does it say that the founder and commander-in-chief of Shah Abbas I's guard, who was called the Shah's deputy, was the Muslim Georgian Alaverdi-Khan Undiladze, whose one son Imam Kuli-Khan ruled Fars province and the other Daud - Khani - Ganja-Karabakh.

Before Shah Abbas I (1587-1629), rulers of Isfahan were usually appointed for two years only by the Turkmen tribe. This rule was broken by Shah Abbas I and appointed by Khosrow Mirza, a Muslim Georgian, the commander-in-chief of the Safavid capital city of Daruga, who had shown himself to be the ruler of the capital for not two but forty years.

And Shah Safi (1629-1642) in 1632, already called King Rostom, sent him as his deputy to Georgia, who reigned for 26 years (1632 - 1658) first in Kartli and then in Kartli-Kakheti. King Rostom had no heir and therefore he adopted Vakhtang V from the Bagrationi family, who was called Shahnawaz after the Muslims and who reigned for seventeen years in Kartli-Kakheti (1658 - 1675).

The main difference between these two kings is that Khosrow Mirza was born and raised among Muslims in Iran and was a Muslim from the beginning, and Vakhtang V was born in Georgia among Christians and converted to Islam before becoming king, which left a mark on both of their political careers.

During the reign of King Rostom, peace was restored and the reconstruction process went on, but the country was going through a process of conversion to Islam and moral decline.

During the reign of Vakhtang V, peace was also established in the country and reconstruction processes were underway, which was supplemented by the country's conversion to Christianity and morality.

And the fact that both Georgian kings are buried in the holy city of Qom, Iran, in the courtyard of the mausoleum of Imam Reza, the sister of Imam Reza, where burial is a great honor for all Shiite Muslims, clearly indicates what a great role they played in Iranian history.

საკვანძო სიტყვები: ხოსრო მირზა, როსტომი, ვახტანგ V, შაჰნავაზი, მასუმე
Keywords: Khosrow Mirza, Rostom, Vakhtang V, Shahnavaz, Masume.

სტატია ეხება ორ გამაჰმადიანებულ ქართველ მეფეს - როსტომსა და ვახტანგ V შაჰნავაზს, რომლებიც დიდი პატივით არიან დაკრძალულნი ირანის ქალაქ ყუმში, იმამ რეზას დის - წმინდა მასუმეს (IX) მავზოლეუმის ეზოში.

როსტომ მეფე (1632-1658) ოცდაექვსი წელი მეფობდა ჯერ ქართლსა და მერე ქართლ-კახეთში (1658-1675).

სეფიანებამდე ირანს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ქვეყნის აღმოსავლეთ ნაწილში სამანიდების ეროვნული დინასტიის საუკუნოვან არსებობას (X ს.), ორჯერ ჰქონდა სახელმწიფოებრიობა სრული სახით - აქემენიდებისა (ძვ.წ. VI-IV სს.) და სასანიდების (III-VII სს.) დროს.

თურქმანული წარმოშობის სეფიანები (1501-1736) იყვნენ ისინი, რომლებმაც შიიზმის დროით ირანს აღუდგინეს არაბობიდან მოყოლებული ცხრა საუკუნე დაკარგული სახელმწიფოებრიობა და ირანმაც დაიწყო თავისი ახალი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის გატარება, რომელიც კავკასიის ქვეყნებს, მათ შორის საქართველოსაც, შეეხო და არცთუ ისე უმტკივნეულოდ.

არც ერთ ეპოქაში არ ყოფილა ისეთი მჭიდრო და მრავალფეროვანი ურთიერთობანი ირან-საქართველოს შორის, როგორც ეს იყო სეფიანთა ხანაში, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც შაჰ-აბას I-მა დასაყრდენ ძალად კავკასიური, ყველაზე მეტად ქართული, ელემენტი გაიხადა.

პოლიტიკური კუთხით თუ შევხედავთ, რამდენს მეტყველებს თუნდაც ის, რომ შაჰ-აბას I-ის გვარდიის შემქმნელი და მთავარსარდალი, რომელსაც შაჰის მოადგილეს უწოდებდნენ, გამაჰმადიანებული ქართველი ალავერდი-ხან უნდილაძე იყო, რომლის ერთი შვილი იმამ ყული-ხანი განაგებდა ფარსის პროვინციას, ხოლო მეორე - დაუდ-ხანი - განჯა-ყარაბაღს.

შაჰ-აბას I-მდე (1587-1629), როგორც წესი, ისპაჰანის მმართველებად, ორი წლით, თურქმანული ტომიდან ინიშნებოდნენ მხოლოდ. ეს წესი შაჰ-აბასმა I-მა დაარღვია და სეფიანთა სატახტო ქალაქის დარულად ირანის მთავარსარდალი, გამაჰმადიანებული ქართველი ხოსრო მირზა (როსტომ-მეფე) დანიშნა, რომელმაც ისე გამოიჩინა თავი ამ საქმეში, რომ არა ორი, არამედ ორმოცი წელი გასწია დედაქალაქის თავკაცობა.

რაც შეეხება ლიტერატურის სფეროს, არ დარჩენილა თითქმის არც ერთი ჟანრი დიდი სპარსული მწერლობისა, რომლის საუკეთესო ნიმუშები თარგმანისა თუ მიბადვა-გადაკეთების გზით ქართულ ლიტერატურაში არ შემოსულიყო, რამაც კეთილი კვალი დატოვა ჩვენს მწერლობაში.

შაჰ-აბას I-მა მთელი თავისი სამხედრო ძალა საქართველოს დასამორჩილებლად მიმართა, მაგრამ ვერც საქართველოს არაერთგზის დალაშქრა-აოხრებამ, ვერც მშობლიური მიწიდან ქართველი ხალხის აყრამ და ირანში გადასახლებამ, ვერც ჩვენს მიწაზე თურქმანული ტომების ჩამოსახლებამ და ვერც გაუგონარმა რელიგიურმა ზეწოლამ მისთვის სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო.

სეფიანთა ირანმა ამის მერე საქართველოს მიმართ თავისი პოლიტიკა შეცვალა, რასაც შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოში სამეფოთა მმართველებად გამაჰმადიანებული ქართველების დანიშვნა მოჰყვა.

სწორედ ასეთი იყო ზემოხსენებული ხოსრო მირზა, შაჰ-სეფის (1629-1642) მიერ საქართველოში გამოგზავნილი ბაგრატიონთა გვარის უკანასკნელი წარმომადგენელი, დავით XI-ის (დაუდ-ხანის) შვილი ხოსრო მირზა.

ხოსრო მირზა (1565-1658), რომელიც საქართველოში როსტომ მეფედ იყო ცნობილი, ქართლში მეფობდა 1633-1658 წლებში, ხოლო ქართლ-კახეთში - 1648-1656 წლებში.

როსტომ მეფეს, როგორც ირანში დაბადებულსა და გაზრდილს, ბუნებრივია, ქართველ ხალხში დიდი ნდობა არ ექნებოდა, ამიტომ მან ჯართან ერთად შუამავლად თან წამოიყვანა გამაჰმადიანებულ ქართველთა ამაღლა. თუმცა მან მალე მოიგო ადგილობრივ დიდკაცთა გული, დაამყარა შემწყნარებლური დამოკიდებულება ქრისტიანებსა და მაჰმადიანებს შორის და შეუდგა ქვეყნის აღმშენებლობას. ამ გზაზე მას დაპირისპირება მოუვიდა სპარსეთის სპასალარ როსტომ-ხან-სააკაძესთან, რომლის თავიდან მოშორებამ „დააწყნარა ხალხი“ (ჯავახიშვილი 1987: 371).

აღსანიშნავია, რომ მან უარყო იძულებით გამაჰმადიანების პოლიტიკა.

როსტომ მეფე მეზობლებშიც ეძებდა დასაყრდენ ძალას. იგი დაქორწინდა ლევან II დადიანის დაზე - მარიამზე, რომელიც დიდ კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობას ეწეოდა. შემორჩენილი გვაქვს მისი დაკვეთით გადაწერილი „ქართლის ცხოვრება“, რომელიც მარიამისეული რედაქციის სახელით არის ცნობილი და ჩვენს ეროვნულ განძს წარმოადგენს. როსტომის მეფობაზე ნათლად მეტყველებს ბერი ეგნატაშვილისა და ვახუშტი ბატონიშვილის შემდეგი სიტყვები.

ბერი ეგნატაშვილი:

„როსტომ მეფე იყო კაცი ხერხიანი და ილათიანი და მცდელი საქმისა და მას ჟამსა ვინცავინ ქართველნი იყვნენ ყიზილბაშში დატყუებულნი და გათათრებულნი, ყოველნივე წარმოიყვანა ქართლში და სწადოდათ გათათრება ქართლისა. დაი იყო წესსა ზედა ყიზილბაშისასა და გაარიგა რიგი სახლისა ოჯახისა ყიზილბაშურად და განაწესა მოხელენი და

გამრიგენი თათარნი, და არცა მოშალა ქართველი მოხელე, და იქცეოდა დიდებულად“ (ეგნატაშვილი 1959: 418).

„ამან (როსტომი - ნ. ბ.) აღაშენა სახლი ყიზილბაშური, კეკლუცად და ტურფად ნაგები, [შემოიღო] მოფენილობა, სმა-ჰამა, გამოჩვენება და კეკლაობა. და მიიქცნენ სრულიად წესსა ზედა ყიზილბაშისასა და განმრავლდა სახლსა შინა მისსა სიძვა და არაწმინდაება, ცოდვა იგი სოდომ-გომორული და მეძაობა და დედათა თანა აღრევა“ (ეგნატაშვილი 1959: 424).

ვახუშტი ბატონიშვილი:

„ამან განაგნა წესსა ზედა ყიზილბაშთასა კარის გამგენი თუსნი, და არცა მოშალნა ქართულნი და დაადგინა ორნივე და მიანიჭებდა ქართველთა ბოდსა მცირეთა და იერთულებდა მით, რამეთუ მას ჟამსა იყვნენ ქართველნი მხნენი, რჯულმტკიცენი, წრფელნი, ვეცხლის უყვარულნი.

ამან როსტომ მოიყვანნა ყოველნი ტყუენი საქართველოსანი სპარსეთიდან გამაჰმადიანებულნი და ამათით შეერიათ ქართველთა განცხრომა, სმა-ჰამა ყიზილბაშური, სიძვა, მრუშება, ტყუვილი, ხორცთ-განსუენება, აბანო, კეკლუცობა უგვანი, მეჩანგე, მგოსანი, რამეთუ ამათ საქმეთა მოქმედთაგან კიდე არავის სცმდნენ პატივსა და მიდრკენ, ვიდრე მღუდელმთავარნიცა და ჰყოფდნენ უჯეროთა“ (ბატონიშვილი 1973: 439).

ამ ამონარიდებიდან კარგად ჩანს, რომ როსტომის მეფობისას კი დამყარებულა საქართველოში მშვიდობა და ყოფილა აღმშენებლობა, მაგრამ ქვეყანა მიდიოდა გამაჰმადიანებისა და ზნეობრივად გადაგვარების გზით.

როსტომს შვილი არ ჰყავდა. მან მემკვიდრედ დაასახელა ბაგრატიონების შტოს მუხრანბატონთა წარმომადგენელი ვახტანგ V (1658-1675), რომელსაც 1654 წელს მაჰმადიანობა მიაღებინეს და „შავნავაზი“ უწოდეს.

ვახტანგმა, რომელმაც 18 წელი იმეფა, შეძლო გაერთიანება ქართლ-კახეთისა. მან იმერეთში თავისი უფროსი ვაჟი არჩილი აიყვანა ტახტზე (1661), სამეგრელოს, გურიისა და აფხაზთა მთავრებთანაც მეგობრული ურთიერთობა დაამყარა და თითქმის მთელი საქართველო მოიქცია თავისი ზედამხედველობის ქვეშ. მაგრამ მალე ოსმალთა მოთხოვნით იძულებული გახდა იმერეთიდან გაეყვანა თავისი ჯარი.

საგულისხმოა, რომ ფეშანგიმ საისტორიო პოემა „შაჰნავაზიანი“ უძღვნა ვახტანგ V-ს, სადაც ქების ობიექტი გმირად არის წარმოჩენილი და შემკობილი. მოგვაქვს შინაარსი კორნელი კეკელიძისეული გადმოცემით:

„შეიკრიბნენ დიდებულნი ქართლისანი, კათოლიკოსი, აზნაურნი, მთიულთა წარმომადგენელნიც და გადაწყვიტეს, რომ იმათ პატრონად ვახტანგი არის ღვთისგან წარმოგზავნილი, მივიდნენ მასთან და სთხოვეს ეპატრონა მათთვის. ვახტანგი დაითანხმეს და, როდესაც დადგა დრო და ჟამი, მცხეთას აკურთხეს მეფედ დიდი ზეიმითა და მეჯლიშით. ვახტანგის

ჭაბუკობისა და შეუდარებელი სილამაზე-მოხდენილობის ამბავი მოესმა სპარსეთის შარიერს, ყეენს, რომელმაც ვეზირების რჩევით, ისპაანიდან ტფილისს გამოგზავნა უცხო მხატვარი, რომ თუ პირდაპირ ვერა, სურათით მაინც გაეცნო ეს ჭაბუკი. მხატვარი დიდი ამბით მიიღეს, მაგრამ ის იმდენად დააბრმავა ვახტანგის ჰაეროვნებამ და სხივებმა, რომ სურათის გადაღება ვერ მოახერხა და ხელცარიელი წავიდა უკან. შარიერს ეწყინა ეს და გადაწყვიტა ვახტანგი პირადად ენახა, ამისთვის თვითონ დაიბარა ის. ვახტანგმა ქვეყანას უჩინა ჯეროვანი მცველები, თვითონ წაიღო ყველაფერი, რაც გზაში საჭირო იყო, გაიყოლა ორასამდე გულოვანი მხედარი და გაუდგა გზას. გზაზე ხანები დიდი ამბით ეგებებოდნენ მას. ქალაქში შესვლისას თვით შარიერი შემოეგება, როგორც ძმას, და მეგობრულად მიიღო. ყეენი მას არ იცილებდა, მუდამ თავისთან ჰყავდა, ერთად ქეიფობდნენ და შეექცეოდნენ. პატივი სცა მას ისპაანშაჰრის ამილბარობით, მიუბოძა გილანი და ხოინი საყმოდ და გამოუცვალა სახელი, „უხმო შაჰნავაზ მეფობით.“ რამდენიმე ხნის შემდეგ, ვახტანგის სურვილის თანახმად, ის მან გამოისტუმრა საქართველოში. მეფის დაბრუნების გამო თბილისში დიდი ზეიმი და მხიარულება გაიმართა“... (კეკელიძე 1981: 498).

როგორც როსტომის, ასევე ვახტანგ V-ის მეფობაზე ნათლად მეტყველებს ისევ ბერი ეგნატაშვილისა და ვახუშტი ბატონიშვილის შემდეგი სიტყვები:

ბერი ეგნატაშვილი:

„და გაბატონდა შაჰნავაზ. თვით ესე შაჰნავაზ მეფე იყო კაცი საკვირველი, ძლიერი საქმითა და გამარჯუებული. და ამას სჭირდა ოთხნი ესე საქმენი: ბრძენ იყო უპოველი, ბედნიერ იყო საკვირველი, სარდალი და მამაცი უამხანაგო, პირად შეუბედავი და გულით მოწყალე უცხოოდ“ (ეგნატაშვილი 1959: 435).

ვახუშტი ბატონიშვილი:

„ხოლო ესრე ვახტანგ მეფე იყო მხნე, ახოვანი, ჰაეროვანი, გამოცდილი ბრძოლათა შინა და შემმართველი, მისარ-მოასპარეზე რჩეული, ღრმად გამგონე, ღრმად მოუბარ-განმზრახი, უხვ, ქურივ-ობოლთა შემწყალე, მრისხანე ჯეროვანი და მოწყალოე, სვიანი და ღუთის მოყუარე. ამან მოიწყო ქართლი და კახეთი, იმერნი ჟამად ეპყრნეს, ჟამად მსახურებდნენ და უსმენდნენ, მესხნი მორჩილებდნენ. ამან აღაშენა და განავსო ქართლი, თრიალეთი, ტაშირი, აბოცი, რომელსა შინა კაცნი არა იყვნენ; ჰმატა რჯულსა ქრისტიანობისასა და ეკლესიათა, რამეთუ მცდელობდა, რათა როსტომის განრყუნილნი მოეგო კუალად კუალსავეთვისსა, ვინაითგან ჟამსა მისსა ზიარება სისხლისა და ხორცისა უფლისა სირცხვილად უჩნდათ, ამან კათალიკოზით დომენტი კუალად შემოიყვანნა აღსარებად და ზიარებად“ (ბატონიშვილი 1973: 453).

ამ ორი ამონარიდიდან ნათლად ჩანს, რომ ვახტანგმა ქვეყანაში აღმშენებლობით პროცესთან ერთად როგორ „ჰმატა რჯულსა ქრისტიანობისასა“ და როგორ ებრძოდა იგი უზნეობას.

რატომ დავაწყვილეთ გამაჰმადიანებული ქართველი მეფეებიდან მაინცდამაინც როსტომ მეფე და ვახტანგ V შაჰნავაზი? იმიტომ, რომ მხოლოდ მათ ერგოთ ირანში წმინდანის სასუფევლის ეზოში დაკრძალვა, რაც მათ მიერ ირანისადმი დიდი სამსახურის გაწევის ნიშანია.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ირანში მრავალი წმინდა საფლავია, რომელთა შორის გამორჩეულია ორი შიიტი წმინდანის - მაშჰადში იმამ რეზასი და ყუმში მისი დის - მასუმესი.

ამგვარად, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას:

როსტომ მეფის დროს დაისადგურა მშვიდობამ და წავიდა აღმშენებლობითი პროცესები, მაგრამ ქვეყანა მიდიოდა გამაჰმადიანებისა და ზნეობრივად დაცემის გზით.

ვახტანგ V შაჰნავაზის მეფობის პერიოდშიც ასევე იყო დასადგურებული ქვეყანაში მშვიდობა და მიმდინარეობდა აღმშენებლობითი პროცესები, რომელსაც დაემატა ქვეყნის ქრისტიანობისა და ზნეობრიობისკენ შემობრუნება.

ამ ორ მეფეს ძირითადად ერთმანეთისგან განასხვავებს ის, რომ ხოსრო მირზა დაიბადა და აღიზარდა ირანში მაჰმადიანთა შორის, ხოლო ვახტანგ V - საქართველოში, ქრისტიანთა შორის. როსტომი იყო მაჰმადიანი, ხოლო ვახტანგი - ქრისტიანი, რომელმაც მაჰმადიანობა მიიღო გამეფების წინ და მუსლიმი გარეგნულად ჩანს მხოლოდ. ალბათ ამიტომაც გახდა ღირსი იგი პოემისა „შაჰნავაზიანი“, სადაც განდიდებულია მისი სახელი.

დამოწმებული ლიტერატურა

ბატონიშვილი 1973: ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოისა საქართველოსა: ქართლის ცხოვრება, ტ. II. თბილისი, 1973.

ეგნატაშვილი 1959: ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება: ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. თბილისი, 1959.

კეკელიძე 1959: კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბილისი, 1959.

ჯავახიშვილი 1987: ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV. თბილისი, 1987.